

Grzegorz Matusik

„Zwrot rzeczy” jako zdarzenie rozpoczynające bieg przedawnienia roszczeń w kodeksie cywilnym

1. Zagadnienia ogólne

Zwrot rzeczy wskazano jako zdarzenie rozpoczynające bieg przedawnienia określonych roszczeń w sześciu przepisach kodeksu cywilnego, tj. w art. 229 § 1¹, art. 243, art. 263, art. 322 § 1, art. 677² oraz w art. 719.

Zgodnie z zasadą konsekwencji terminologicznej i zakazem wykładni homonimicznej, wyrażenie „zwrot rzeczy” powinno mieć jednolite znaczenie we wszystkich przywołanych uregulowaniach. Celowe jest zatem ustalenie znaczenia tego wyrażenia.

¹ Przepis ten znajduje też odpowiednie zastosowanie do ochrony zapisobiercy poprzez art. 977 k.c. i art. 981⁶ k.c. oraz do ochrony spadkobiercy poprzez art. 1029 § 2 k.c. Odpowiednie stosowanie art. 229 k.c. poprzez art. 977 k.c. czyni w tym przypadku bezzasadnym problem analizy pojęcia zwrotu rzeczy, gdyż zdarzeniem wyznaczającym początek biegu przedawnienia jest wykonanie zapisu (tak też K. O s a j d a, *Komentarz do art. 977 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, red. K. Osajda, Warszawa 2013, nb. 6, s. 520). Pojęcie zwrotu rzeczy ma natomiast znaczenie w odniesieniu do zapisu windykacyjnego (art. 229 § 1 w zw. z art. 977 w zw. z art. 981⁶ k.c.) oraz ochrony dziedziczenia (art. 229 w zw. z art. 1029 § 2 k.c.).

² Przepis ten znajduje także odpowiednie zastosowanie poprzez art. 694 k.c. do dzierżawy oraz poprzez art. 709¹⁷ k.c. do leasingu, ale w ograniczonym zakresie wynikającym z treści art. 709¹⁷ k.c.

Wypada zauważyć, że „zwrot” (rzeczy) w języku polskim oznacza: oddanie tego, co zostało zabrane, przekazanie komuś z powrotem tego, co się dostało lub zabrało³; oddanie czegoś poprzedniemu właścicielowi⁴; odniesienie, odesłanie, restytuowanie⁵. W języku potocznym zwrot rzeczy to po prostu oddanie jej (z powrotem).

Jak wskazuje praktyka, zakres desygnatów tego wyrażenia w języku prawniczym jest szerszy. Jednocześnie nie jest prawidłowe utożsamianie zwrotu rzeczy z jej wydaniem⁶. Wydanie rzeczy stanowi tylko jedną z postaci zwrotu rzeczy, a zatem wydanie zawsze jest zwrotem rzeczy, ale nie każdy zwrot rzeczy stanowi jej wydanie.

W orzecznictwie i doktrynie dominuje stanowisko, że zwrot rzeczy należy rozumieć szeroko jako sytuację, w której osoba władająca rzeczą uznaje inną osobę za właściciela (wierzyciela) i wyraża wolę wyzbycia się władania, a właściciel (wierzyciel) wyraża wolę odebrania rzeczy⁷, a ponadto każdą sytuację, w której właściciel (wierzyciel) uzyskał możliwość władania rzeczą, a posiadacz ją utracił⁸. Można więc przyjąć, że wola

³ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowa, t. L, Poznań 2005, s. 208.

⁴ *Słownik języka polskiego*, t. II, oprac. L. Drabik, E. Sobol, Warszawa 2007, s. 850.

⁵ W. C i e n k o w s k i, *Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa 1993, s. 359-360.

⁶ Na co zwraca uwagę SN np. w wyroku z 4 listopada 2011 r., I CSK 22/11 (OSNC-A 2013, poz. 2, s. 5); w uchwale z 22 lipca 2005 r., III CZP 47/05 (OSNC 2006, nr 6, poz. 100). Zob. też A. Z b i e g i e ń - T u r z a ń s k a, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. K. Osajda, Warszawa 2013, nb. 6, s. 1147. W niektórych przypadkach SN utożsamia jednak zwrot i wydanie, zob. np. wyrok z 15 lipca 2010 r., IV CSK 138/10 (Lex nr 621347). Także w doktrynie zdarza się utożsamianie tych dwóch pojęć (zob. np. S. W ó j c i k, [w:] *System prawa cywilnego. Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, red. J. Ignatowicz, Warszawa 1977, s. 514).

⁷ Por. wyrok SA w Poznaniu z 11 kwietnia 2013 r., I ACa 241/13 (Lex nr 1314839); wyrok SN z 4 listopada 2011 r., I CSK 22/11 (OSNC-A 2013, poz. 2, s. 5); uchwała składu 7 sędziów SN z 30 września 2005 r., III CZP 50/05 (OSNC 2006, nr 3, poz. 40); A. Z b i e g i e ń - T u r z a ń s k a, *Komentarz do art. 229 k.c.*..., nb. 6, s. 1147.

⁸ Zob. wyrok SN z 15 lipca 2010 r., IV CSK 138/10 (Lex nr 621347); wyrok SN z 18 lutego 1987 r., II CR 10/87 (Lex nr 8811). Zob. np. A. C i s e k, K. G ó r s k a, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, nb. 8, s. 389-390; P. L a s o ń, *Przedawnienie roszczeń uzupełniających. Glosa do uchwały SN z 26 kwietnia 2002 r.*, III CZP 21/02, PPH 2003, nr 8, s. 56; E. G n i e w e k, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, Kraków

i wiedza to dwa czynniki, które należy badać podczas analizy zdarzeń prawnych mogących stanowić zwrot rzeczy.

2. Zwrot rzeczy a powstanie i wymagalność roszczeń

Przyjąć należy, że roszczenia wymienione w art. 229 § 1, art. 243, art. 263 oraz art. 322 § 1 k.c. mają charakter obligacyjny bez względu na to, której stronie przysługują⁹. Nie inaczej jest z roszczeniami wskazanymi w art. 677 k.c. oraz z art. 719 k.c.

Roszczenia wymienione w art. 229 § 1 k.c. związane z ochroną praw rzeczowych mogą być dochodzone niezależnie od roszczenia windykacyjnego lub negatoryjnego (art. 222 k.c. oraz art. 222 k.c. w zw. z art. 251 k.c.)¹⁰. Nie wchodząc w szczegółowe kwestie, zwrot rzeczy nie stanowi przesłanki powstania ani wymagalności roszczeń właściciela przeciwko posiadaczowi (o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie, o zwrot pożytków, o naprawienie szkody związanej ze zużyciem, pogorszeniem, utratą rzeczy)¹¹. W związku z autonomią wskazanych roszczeń

2001, nb. 5, s. 546; J. Ignatowicz, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, red. Z. Resich, Warszawa 1972, s. 611.

⁹ W zakresie roszczeń właściciela względem posiadacza wymienionych w art. 229 § 1 k.c. por. np. wyrok SN z 11 lutego 1998 r., III CKN 354/97 (Legalis 92582); zamiast wielu T. Dybowski, *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio – actio negatoria)*, Warszawa 1969, s. 137, 184. W zakresie roszczeń posiadacza o zwrot nakładów (art. 226 k.c.) zob. M. Czajkowska-Dąbrowska, *Realny czy obligacyjny charakter roszczenia posiadacza samoistnego o zwrot nakładów?* [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. III, red. K. Ślęzak, W. Wróbel, Warszawa 2009, s. 11 i nast.; R. Trzaskowski, *Powstanie i charakter prawny roszczenia posiadacza o zwrot nakładów (art. 226 k.c.)*, *Palestra* 2008, nr 7-8, s. 264-265; wyrok SA w Poznaniu z 5 maja 2011 r., IACa 334/11 (Lex nr 898634); wyrok SN z 7 marca 1997 r., II CKN 57/96 (OSNC 1997, nr 6-7, poz. 92). Ogólnie w kwestii obligacyjnego charakteru każdego roszczenia o zwrot nakładów zob. T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. V, red. E. Łętowska, Warszawa 2013, nb. 206, s. 300.

¹⁰ Zob. np. R. Trzaskowski, *Wpływ zasiedzenia na możliwość dochodzenia roszczeń uzupełniających (cz. 2)*, *Palestra* 2013, nr 5-6, s. 169; J. Ignatowicz, K. Stefanik, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012, s. 171; G. Matusik, *Własność urządzeń przesyłowych a prawa do gruntu*, Warszawa 2013, s. 458 i nast.; P. Lasoń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 55.

¹¹ Tak też R. Trzaskowski, *Wpływ...*, s. 163-164; E. Gniewek, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo rzeczowe*, t. III, red. E. Gniewek, Warszawa 2013, nb. 181,

można ich dochodzić przed zwrotem rzeczy, a także już po dokonany m zwrocie. Funkcja art. 229 § 1 k.c. sprowadza się zatem do ustanowienia dodatkowego terminu przedawnienia liczonego od dnia zwrotu rzeczy, ale w odniesieniu do roszczeń w nim wymienionych, nieprzedawnionych na zasadach ogólnych w chwili zwrotu¹².

Dyskusyjne są natomiast dwie kwestie. Po pierwsze, jakie jest znaczenie zwrotu rzeczy dla powstania i wymagalności roszczenia posiadacza względem właściciela o zwrot nakładów. Po drugie, czy ewentualne skutki związane z powstaniem lub wymagalnością tego roszczenia należy łączyć ze szczególną postacią zwrotu, tj. z jej wydaniem, czy również z innymi przypadkami zwrotu.

Co do pierwszej kwestii, poprzec należy tezę, że roszczenie o zwrot nakładów koniecznych powstaje i staje się wymagalne najwcześniej z chwilą zwrotu rzeczy właścicielowi przez posiadacza, co wywodzić należy z regulacji art. 226 k.c.¹³ Brak jest bowiem podstaw do premiowania

s. 908; P. L a s o Ń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 56. W związku z tym, że są to zobowiązania bezterminowe, właściciel może żądać ich spełnienia po ich powstaniu i od tej chwili rozpoczyna się bieg ich przedawnienia na zasadach ogólnych z zastrzeżeniem art. 120 § 1 zd. 2 k.c. Dla wymagalności tych roszczeń konieczne jest wezwanie skierowane do dłużnika (posiadacza), które przekształci zobowiązanie bezterminowe w terminowe (art. 455 k.c.).

¹² Zamiast wielu por. R. T r z a s k o w s k i, *Wpływ...*, s. 163 oraz T. P a ł d y n a, *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2010, s. 134.

¹³ Nie ma znaczenia, czy nakłady zostały dokonane przez posiadacza w dobrej czy złej wierze. Tak też R. T r z a s k o w s k i, *Powstanie...*, s. 264-265; T. A. F i l i p i a k, *Komentarz do art. 226 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, red. A. Kidyba, Warszawa 2012, nb. 2, s. 134; M. G o c ł o w s k i (*Glosa do wyroku SN z 7 marca 1997 r.*, II CKN 57/96, PiP 1998, z. 4, s. 106), który zamiast o wymagalności mówi o skuteczności roszczenia; J. I g n a t o w i c z, K. S t e f a n i u k, *Prawo...*, s. 174-175. Por. np. wyrok SN z 22 lutego 2010 r., IV CSK 436/09 (Legalis nr 356578) czy wyrok SA w Poznaniu z 6 maja 2001 r., I Aca 276/10 (Legalis 270907), w których przyjęto, że roszczenie o zwrot nakładów staje się wymagalne z chwilą wydania rzeczy. Zob. też trafny wyrok SN z 19 grudnia 2006 r., V CSK 324/06 (Lex nr 558632), w którym wskazano, że roszczenie o zwrot nakładów powstaje w chwili zwrotu rzeczy (powstaje wtedy stosunek obligacyjny). W literaturze prezentowane są jednak także inne koncepcje: E. G n i e w e k, (*System...*, nb. 224-228, s. 918-919) przyjmuje, że roszczenie posiadacza w złej wierze powstaje i staje się wymagalne z chwilą wydania rzeczy właścicielowi, ale roszczenie posiadacza w dobrej wierze powstaje i staje się wymagalne w chwili dokonania nakładów; M. C z a j k o w s k a - D a b r o w s k a (*Realny czy obligacyjny...*, s. 31, 33) podkreśla, że roszczenie o zwrot nakładów koniecznych dokonanych przez posiadacza w dobrej wierze powstaje i staje się wymagalne w chwili zwrotu rzeczy, ale przez posiadacza w złej wierze powstaje z chwilą

posiadacza bez tytułu prawnego poprzez dopuszczenie dochodzenia roszczeń o zwrot nakładów przed zwrotem rzeczy¹⁴. Należy też podkreślić, że brak pokrycia w korzyściach, które posiadacz w dobrej wierze z rzeczy uzyskał (art. 226 § 1 zd. 1 k.c.)¹⁵, jak i bezpodstawne wzbogacenie właściciela kosztem posiadacza w złej wierze (art. 226 § 2 k.c.)¹⁶ mogą i powinny być stwierdzane dopiero z chwilą zwrotu rzeczy. Słusznie podkreśla się też w literaturze, że dopuszczenie do powstania i wymagalności roszczeń o zwrot nakładów przed zwrotem rzeczy może pro-

dokonania, a wymagalne staje się z chwilą zwrotu; E. Skowrońska-Kuśnierz (*Roszczenia posiadacza przeciwko właścicielowi o zwrot nakładów*, NP 1974, nr 1, s. 21-23) przyjmuje, że roszczenia te powstają z chwilą dokonania nakładu, ale stają się wymagalne po wystąpieniu przez właściciela z roszczeniem windykacyjnym; S. Rudnicki, G. Rudnicki (*Komentarz do art. 226 k.c.*, [w:] *Komentarz do Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2011, nb. 4, s. 405) podnoszą, że roszczenia te powstają i stają się wymagalne z chwilą dokonania nakładów; W. Czachórski (*Rei vindicatio według obowiązującego prawa polskiego* (II), NP 1960, nr 4, s. 489) łączy powstanie roszczenia o zwrot nakładów z chwilą zgłoszenia roszczenia windykacyjnego przez właściciela, jednak dalej zaznacza, że z chwilą, w której właściciel obejmie rzecz we władanie, roszczenie o zwrot nakładów staje się bezwarunkowe. W judykaturze też prezentowane są różne inne koncepcje, a to, że roszczenie to powstaje z chwilą dokonania nakładów (tak np. wyrok SN 23 marca 2007 r., V CSK 480/06, Legalis 141362; wyrok SN z 22 marca 2006 r., III CSK 3/06, Legalis 316253) albo z chwilą zgłoszenia przez właściciela żądania zwrotu rzeczy – *rei vindicatio* – (tak np. SA w Katowicach w wyroku z 13 sierpnia 2012 r., I ACa 478/12, OSA/Kat. 2013, nr 1, poz. 2).

¹⁴ Ewentualna dobra wiara posiadacza nie jest wystarczającą przesłanką uzasadniająca wcześniejsze powstanie roszczenia.

¹⁵ Zob. M. Gocłowski, *Glosa...*, s. 106. Co prawda posiadacz w dobrej wierze z chwilą wystąpienia z żądaniem zwrotu nakładów traci przymiot dobrej wiary, ale nadal może czerpać korzyści z nakładów poczynionych na rzecz w okresie, kiedy był w dobrej wierze (por. M. Czajkowska-Dąbrowska, *Realny czy obligacyjny...*, s. 30-31; R. Trzaskowski, *Powstanie...*, s. 264). Dopuszczenie wcześniejszego powstania roszczenia o zwrot nakładów prowadzi do oczywistych komplikacji w praktyce związanych z rozliczaniem tych korzyści (nieadekwatność lub nieaktualność opinii biegłego; możliwość czerpania dalszych korzyści już po wydaniu wyroku w sprawie o zwrot nakładów; możliwość manipulacji co do chwili dochodzenia zwrotu nakładów w kontekście uzyskanych korzyści).

¹⁶ Nie jest jasne, w jaki sposób ustalić bezpodstawne wzbogacenie właściciela nakładami, jeśli rzecz nadal jest we władaniu posiadacza w złej wierze (zob. E. Gniewek, [w:] *System...*, nb. 227, s. 919; M. Gocłowski, *Glosa...*, s. 106). To, co może wzbogacać właściciela w chwili dokonania nakładu, wcale nie musi prowadzić do tego skutku w chwili zwrotu rzeczy.

wadzić do uzyskania nieuzasadnionych korzyści przez posiadacza, który np. wyda rzecz nabywcy w dobrej wierze¹⁷. Nie przekonuje argument, podnoszony często dla uzasadnienia tezy o powstaniu roszczenia w chwili dokonania nakładu¹⁸, że jeśli posiadacz umrze przed wydaniem rzeczy, wówczas jego roszczenie jako nieistniejące nie podlega dziedziczeniu. Jeśli uznamy jednak samo posiadanie za dziedziczne, problem nie powstaje¹⁹. Z kolei roszczenie o zwrot nakładów użytecznych i zbytkownych powstaje, zgodnie z jednoznacznym brzmieniem art. 226 § 1 zd. 2 k.c. z chwilą wydania rzeczy, jeśli w chwili tej zwiększają wartość rzeczy²⁰. Należy jednocześnie uznać, że roszczenie o zwrot nakładów ma charakter bezterminowy, stąd też dla jego wymagalności niezbędne jest jeszcze wezwanie posiadacza do spełnienia świadczenia po zwrocie rzeczy²¹, przy czym wezwanie nie ma znaczenia dla rozpoczęcia biegu przedawnienia.

Co do drugiej kwestii, czy roszczenie o zwrot nakładów (wszystkich typów) powstaje i staje się wymagalne najwcześniej z chwilą wydania

¹⁷ Zob. R. Trzaskowski, *Powstanie...*, s. 264. Jak wskazuje autor, może to prowadzić do podwójnej nieuzasadnionej korzyści posiadacza z tytułu ceny rzeczy oraz zwrotu nakładów od właściciela.

¹⁸ Zob. S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz do art. 226 k.c.*, [w:] *Komentarz...*, nb. 4, s. 405.

¹⁹ Zgodnie z dominującym poglądem doktryny (zamiast wielu zob. J. Gołaczyski, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo rzeczowe*, t. III, red. E. Gniewek, Warszawa 2013, nb. 103, s. 105) oraz judykatury (zob. postanowienia SN z 28 kwietnia 1999 r., I CKU 105/98, OSNC 1999, nr 11, poz. 197 oraz z 24 stycznia 2008 r., I CSK 327/07, Legalis), posiadanie jako stan faktyczny lub suma korzyści podlega dziedziczeniu (nawet w braku objęcia rzeczy w posiadanie przez spadkobiercę), a więc spadkobierca nie jest pozbawiony korzyści prawnych, jakie wiążą się z posiadaniem rzeczy. W rozważanym przypadku, skoro przesłanką powstania roszczenia o zwrot nakładów jest zwrot rzeczy, spadkobierca, aby rzecz zwrócić, musi objąć ją jednak w posiadanie.

²⁰ Tak też M. Czajkowska-Dąbrowska, *Realny czy obligacyjny...*, s. 26-27; R. Trzaskowski, *Powstanie...*, s. 264-265.

²¹ Chodzi o wymagalność rozumianą jako możliwość dochodzenia roszczenia przed sądem bez ryzyka zarzutu przedwczesności. Wezwania dla wymagalności wymaga też M. Gołowski (*Glosa...*, s. 104). Autor rozróżnia jednak „skuteczność” wierzytelności (możność dochodzenia przed sądem, którą łączy z chwilą zwrotu rzeczy) od jej wymagalności (nie wyjaśniając jednak, co w takim razie rozumie przez to pojęcie). Problem „wezwania” ma o tyle mniejsze znaczenie w zakresie przedwczesności powództwa, że na równi z wezwaniem można traktować doręczenie pozwu (por. np. wyrok SN z 22 maja 1980 r., II CR 131/80, OSNCP 1980, nr 11, poz. 223). Kwestia wezwania zyska na znaczeniu w kontekście domagania się przez wierzyciela odsetek za opóźnienie.

rzeczy właścicielowi, czy też wystarczające są inne postacie zwrotu, należy uznać, że miarodajna powinna być chwila wydania rzeczy. Regulacja art. 226 k.c. oparta została na ogólnym założeniu, że wydanie rzeczy warunkuje powstanie roszczeń o zwrot wszelkich nakładów. Z brzmienia przepisu wynika, że roszczenie posiadacza w dobrej wierze o zwrot nakładów użytecznych i zbytkownych (art. 226 § 1 zd. 2 k.c.) powstaje z chwilą wydania rzeczy. Stylizacja tego przepisu wskazuje jednak, że ustawodawca położył akcent nie tyle na okoliczność wydania jako przesłankę powstania tego konkretnego roszczenia, ile raczej na zwiększenie wartości rzeczy przez te nakłady „w chwili” wydania. Nie jest więc uprawnione założenie, że ustawodawca ograniczył się do wskazania chwili wydania jako miarodajnej dla powstania tylko roszczenia o zwrot nakładów użytecznych i zbytkownych z jednoczesnym wykluczeniem dopuszczalności wiązania z tą chwilą powstania innych jeszcze roszczeń. Trzeba mieć na uwadze ogólną funkcję regulacji art. 226 k.c., tzn. ochronę własności. Najpełniej, w tym przypadku, chroni własność powiązanie powstania roszczeń przeciwko właścicielowi z chwilą wydania mu rzeczy. Wtedy to posiadacz traci szansę uzyskiwania korzyści z władania rzeczą, może zostać bezpodstawnie zubożony i wtedy też da się ocenić zwiększenie wartości rzeczy (kosztem posiadacza). Antycypując dalsze wywody, należy zatem uznać, że jeśli dojdzie do zwrotu rzeczy niebędącego wydaniem (tym bardziej jeśli do zwrotu w ogóle nie dojdzie), roszczenia o zwrot nakładów w ogóle nie powstaną, a więc nie rozpocznie się bieg ich przedawnienia. Wniosek powyższy wynika z interpretacji art. 226 k.c., a nie art. 229 § 1 k.c., którego rola sprowadza się do ustalenia szczególnego terminu przedawnienia, a nie określenia chwili powstania czy wymagalności roszczenia o zwrot nakładów.

Zwrot rzeczy nie jest przesłanką powstania i wymagalności roszczeń właściciela gruntu przeciwko użytkownikowi wieczystemu o naprawienie szkód wynikłych z niewłaściwego z niego korzystania (art. 243 k.c. *in principio*). Roszczenie to, moim zdaniem, powstaje z chwilą wyrządzenia szkody, natomiast art. 243 k.c. wprowadza dodatkowy termin przedawnienia, jeśli do zwrotu gruntu dojdzie²². Z kolei roszczenie użytkownika

²² Roszczenie to może się zatem przedawnić wcześniej (na zasadach ogólnych), lecz nigdy później. E. G n i e w e k (*Komentarz do art. 243 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, 2001, nb. 3,

wieczystego o wynagrodzenie za budynki i urządzenia przysługuje wtedy, gdy istniały one na gruncie nie tylko w chwili wygaśnięcia użytkowania wieczystego, ale też w chwili zwrotu gruntu (co wyraźnie wynika z brzmienia art. 243 k.c. *in fine*). Zwrot gruntu stanowi więc przesłankę powstania tego roszczenia. Należy przy tym uznać, że w art. 243 k.c. posłużono się pojęciem zwrotu gruntu w szerokim znaczeniu, nie ograniczając się tylko do jego wydania. Pomijając już argument z wykładni językowej (ustawodawca nie użył, jak czyni to w innych przypadkach²³, pojęcia wydania, tylko zwrotu), to ograniczanie zwrotu rzeczy do jej wydania niepotrzebnie skomplikowałoby obrót²⁴. Tymczasem zwrotem mogą być wszystkie zdarzenia, które zabezpieczają interesy właściciela zgodnie z jego wolą i wiedzą.

W odniesieniu do roszczeń właściciela względem użytkownika o naprawienie szkody z powodu pogorszenia rzeczy i o zwrot nakładów oraz roszczeń użytkownika o zwrot nakładów, zwrot rzeczy będącej przedmiotem użytkowania nie warunkuje ich powstania i wymagalności (art. 263 k.c.)²⁵. Rozliczenie nakładów odbywa się w tym przypadku przy

s. 620), a za nim A. Cisek, K. Górska (*Komentarz do art. 243 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, nb. 3, s. 420) wskazują, że roszczenia wymienione w tym przepisie powstają z chwilą wygaśnięcia użytkowania wieczystego. Nie uzasadniają jednak tego poglądu. Treść art. 243 k.c. nie wystarcza do jego obrony. Brak racjonalnych podstaw dla twierdzenia, że roszczenie o naprawienie szkody (i to związanej z niewłaściwym korzystaniem z gruntu, co znacznie poszerza zakres tego roszczenia, nie ograniczając go np. do pogorszenia gruntu) powstaje dopiero z chwilą wygaśnięcia użytkowania wieczystego.

²³ Por. np. omawiany wcześniej art. 226 § 1 zd. 2 k.c.

²⁴ Np. jeśli użytkownik wieczysty nabędzie własność gruntu albo będzie korzystać z niego na podstawie innego tytułu prawnego.

²⁵ Tak też A. Sylwestrak, *Użytkowanie. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2013, s. 562, 565-566 i powołana tam literatura oraz E. Gniewek, *Komentarz do art. 263 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, 2001, nb. 2, s. 665. Tak też, ale tylko w odniesieniu do roszczenia o zwrot nakładów P. Księżak, *Komentarz do art. 263 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. K. Osajda, Warszawa 2013, nb. 2, s. 1254. Por. też T. Pałdyna, *Przedawnienie...*, s. 134. Odmiennie B. Burián (*Komentarz do art. 263 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, nb. 4, s. 451) oraz A. Wąsiewicz, (*System prawa cywilnego. Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 1977, s. 648), którzy wskazują, że co prawda roszczenia te powstają wcześniej, ale stają się wymagalne z chwilą zwrotu rzeczy. Teza taka wynika z błędnego założenia, że art. 263 k.c. określa chwilę wymagalności roszczeń, podczas gdy jego rola sprowadza się tylko do wprowadzenia szczególnego terminu przedawnienia roszczeń. Nie można też przyjąć, że roszczenie użytkownika o zwrot nakładów powstaje lub staje się wymagalne

zastosowaniu przepisów o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia²⁶. Analogicznie zwrot rzeczy nie ma znaczenia dla powstania i wymagalności roszczeń zastawcy i zastawnika, o których mowa w art. 322 § 1 k.c.²⁷ Przywołane przepisy stanowią szczególne uregulowanie przedawnienia istniejących już roszczeń²⁸.

Zwrot rzeczy nie jest przesłanką powstania i wymagalności roszczenia wynajmującego o naprawienie szkody z powodu uszkodzenia czy pogorszenia rzeczy, jak i roszczeń najemcy o zwrot nadpłaconego czynszu oraz o zwrot nakładów koniecznych²⁹. W przypadku zaś nakładów stanowiących ulepszenia (użytecznych i zbytkownych), zgodnie z art. 676 k.c., to wynajmujący podejmuje decyzję (prawo wyboru), czy zatrzyma ulepszenia, czy zażąda przywrócenia stanu poprzedniego. Roszczenie najemcy o zwrot wartości zatrzymanych nakładów stanowiących ulepszenia powstaje z chwilą dokonania wyboru przez wynajmującego, przy czym wybór ten może zostać dokonany dopiero po ustaniu stosunku najmu³⁰.

z chwilą zwrotu (ewentualnie wydania) rzeczy, tak jak to ma miejsce w rozliczeniach między właścicielem a posiadaczem, z braku regulacji analogicznej do art. 226 k.c.

²⁶ Jak należy uznać, dla wymagalności roszczeń dokonującego nakładów (właściciela lub użytkownika) niezbędne jest wezwanie drugiej strony do spełnienia świadczenia (funkcję wezwania może pełnić złożony rachunek). Zob. P. D r a p a ł a, *Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2010, s. 250.

²⁷ W szczególności nie jest konieczne oczekiwanie na wygaśnięcie zastawu, dla powstania lub wymagalności roszczenia o zwrot nakładów (odmiennie jak się wydaje K. Zaradkiewicz, *Komentarz do art. 320 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, nb. 1, s. 867).

²⁸ Należy uznać, że funkcjonują tutaj dwa terminy przedawnienia: ogólny (art. 118 i nast. k.c.) oraz szczególny (art. 263 i 322 k.c.) skracający ten ogólny. Por. T. Pałdyna, *Przedawnienie...*, s. 134. Odmiennie A. Sylwestrak (*Użytkowanie...*, s. 561), która twierdzi, że przed zwrotem rzeczy roszczenie o naprawienie szkody się nie przedawnia, co nie koresponduje w pełni z popartą przez autorkę koncepcją dopuszczalności dochodzenia tego roszczenia przed zwrotem rzeczy.

²⁹ Por. J. G ó r e c k i, G. M a t u s i k, *Komentarz do art. 677 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, red. K. Osajda, Warszawa 2013, nb. 3.4, s. 1321; J. P a n o w i c z - L i p s k a, [w:] *System prawa prywatnego, Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. VIII, Warszawa 2011, nb. 90, s. 69. Zob. np. wyrok SN z 11 czerwca 2008 r., V CSK 28/08 (Lex nr 424277); wyrok SN z 21 stycznia 2004 r., IV CK 362/02 (Lex nr 148650) albo wyrok SA w Krakowie z 22 kwietnia 1992 r., I ACr 94/92 (OSA/Kr. 1992, poz. 24).

³⁰ Por. J. G ó r e c k i, G. M a t u s i k, *Komentarz do art. 676 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, nb. 8, s. 1318. Por. też wyrok SN z 26 stycznia 2006 r., V CK 405/04 (Legalis), w którym przyjęto, że wynajmujący może dokonać wyboru dopiero z chwilą zwrotu rzeczy.

Zgodnie z treścią art. 676 k.c. („za zapłatą sumy odpowiadającej ich wartości w chwili zwrotu”) i przeważającym stanowiskiem³¹, takie roszczenie najemcy staje się wymagalne najwcześniej z chwilą zwrotu rzeczy. Należy dodać, że ustawodawca posłużył się w art. 676-677 k.c. pojęciem zwrotu w szerokim znaczeniu³².

W przypadku umowy użyczenia, roszczenie dającego w użyczenie o naprawienie szkody za uszkodzenie lub pogorszenie rzeczy, a także roszczenia biorącego w użyczenie o zwrot nakładów oraz o naprawienie szkody poniesionej wskutek wad rzeczy powstają i stają się wymagalne niezależnie od zwrotu rzeczy³³.

3. Zdarzenia prawne stanowiące zwrot rzeczy

3.1. Zwrot rzeczy jako zdarzenie prawne oparte na współdziałaniu stron

W dalszej części rozważań należy poddać analizie, w kontekście zwrotu rzeczy, różne zdarzenia prawne. Podzielone zostały one na trzy grupy, przy uwzględnieniu dwóch czynników, tj. woli i wiedzy w zakresie zwrotu rzeczy.

W ramach pierwszej grupy mieszczą się zdarzenia prawne, w których ujawnia się wola: z jednej strony – wyzbycia się władztwa nad rzeczą (przynajmniej w dotychczasowym zakresie) przez posiadacza, z drugiej – odzyskania tego władztwa przez wierzyciela³⁴.

W tym przypadku zwrot rzeczy przybrać może postać czynności faktycznej niesformalizowanej, polegającej na wydaniu rzeczy (przekazaniu faktycznego władztwa) wierzycielowi lub upoważnionej przez niego

³¹ Zob. np. wyrok SN z 7 maja 2008 r., II CSK 12/08 (OSNC-Zb. dod. 2009, Nr B, poz. 46) albo wyrok SN z 30 maja 2007 r., IV CSK 71/07 (Legalis).

³² Zob. J. Górecki, G. Matusik, *Komentarz do art. 677 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, nb. 4, s. 1321-1322. Odmiennie K. Pietrzykowski (*Komentarz do art. 677 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, nb. 1, s. 391), który utożsamia pojęcie zwrotu rzeczy użyte w art. 677 k.c. z jej wydaniem.

³³ Por. A. Kaźmierczyk, *Umowa użyczenia w prawie polskim*, Warszawa 2008, s. 59, 140.

³⁴ Chodzi o właściciela, który jest wierzycielem dla roszczeń wymienionych w art. 229 § 1 k.c., art. 243, 263 i art. 322 k.c. oraz wynajmującego lub dającego w użyczenie, którzy są wierzycielami dla roszczeń wymienionych w art. 677 czy art. 719 k.c.

osobie, w tym również zgodnie z art. 348 zd. 2 k.c.³⁵ lub tylko symbolicznie³⁶. Nie jest też wykluczone stosowanie różnych form potwierdzających akt zwrotu, np. protokołów zdawczych czy pokwitowań³⁷. Rozważenia wymaga kwalifikacja jako zwrotu rzeczy wydania innej rzeczy w miejsce poprzedniej. Należy wyjść od zasady, że *datio in solutum* nie jest dopuszczalne dla zaspokojenia roszczenia windykacyjnego³⁸. W związku z tym tego rodzaju sytuacja nie stanowi, co do zasady, zwrotu rzeczy w odniesieniu do roszczeń obligacyjnych wywodzonych z przepisów prawa rzeczowego (wymienionych w art. 229 § 1, 243, 263, 322 k.c.)³⁹. Jeśli w treści stosunku prawnego będącego podstawą korzystania z rzeczy przez posiadacza ustalono szczególne zasady zwrotu rzeczy (np. w określonym miejscu, przy zastosowaniu określonych aktów staranności), ich niedopełnienie, przy możliwej do ustalenia zgodnej woli odpowiednio odebrania i oddania rzeczy, nie oznacza, że do zwrotu nie doszło a potrzeby rozpoczęcia biegu przedawnienia⁴⁰.

³⁵ Np. przekazanie kluczy. Tak też P. L a s o Ń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 56.

³⁶ Zob. postanowienie SN z 15 stycznia 2010 r., I CSK 355/09 (OSNC 2010, nr 10, poz. 139), w którym uznano za wydanie rzeczy umieszczenie odpowiednich oznaczeń na nieruchomości, obejście jej, wskazanie jej granic lub przedstawienie jej nabywcy osobom trzecim.

³⁷ Nie ma przeszkód w stosowaniu w przypadku zwrotu rzeczy przepisów art. 462-464 k.c., z tym tylko zastrzeżeniem, że w odniesieniu do roszczenia windykacyjnego stosowanie tych przepisów dopuszczalne jest jedynie *per analogiam* (zob. T. D y b o w s k i, *Ochrona...*, s. 153-154; S. W ó j c i k, *Windykacyjna ochrona własności w polskim prawie cywilnym*, Kraków 1965, s. 156, 160). W odniesieniu do nieruchomości nie znajdzie zastosowania z przyczyn obiektywnych art. 463 k.c. Nie jest jednak wykluczone złożenie do depozytu sądowego rzeczy ruchomych pozwalających na korzystanie z nieruchomości (np. kluczy, kart magnetycznych).

³⁸ Zob. T. D y b o w s k i, *Ochrona...*, s. 164.

³⁹ Dla zwolnienia ze zobowiązania konieczna jest w takim przypadku odrębna umowa (np. o zwolnienie z długu, zrzeczenie się roszczeń). Z mocy prawa może jednak dojść do zrównania ze zwrotem rzeczy, w rozumieniu tych przepisów, wydania innej rzeczy. W tym kierunku zmierza SN w wyroku z 28 grudnia 1979 r., II CR 471/79 (OSNC 1980, nr 6, poz. 127) oraz w wyroku z 4 listopada 2011 r., II CSK 22/11 (OSNC-ZD 2013, nr 1, poz. 2) uznając za zwrot rzeczy wydanie właścicielowi innego gruntu przyznanego mu na własność w zamian za dotychczasowy, w trybie określonym w ustawie z dnia 24 stycznia 1968 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz.U. nr 3, poz. 13).

⁴⁰ Inną kwestią jest natomiast niewykonanie czy nienależyte wykonanie zobowiązania przez jedną lub obie strony. Jeśli natomiast wierzyciel odmawia odebrania rzeczy zaofia-

Druga możliwość dotyczy zalegalizowania dotychczasowego bezprawnego posiadania rzeczy w drodze umowy kreującej stosunek prawny (np. dzierżawy, najmu, użyczenia itd.). Obok więc klasycznego wydania rzeczy zwrotem rzeczy na potrzeby obliczenia przedawnienia roszczeń wymienionych w art. 229 § 1 k.c. jest *constitutum possessorium* (art. 349 k.c.)⁴¹. W tym przypadku nie powstanie jednak roszczenie o zwrot nakładów, o których mowa w art. 226 k.c. *Constitutum possessorium* z natury rzeczy nie znajdzie zastosowania w odniesieniu do regulacji z art. 243, 263 oraz z art. 322, 677 i 719 k.c., gdyż korzystający z rzeczy są w tym przypadku posiadaczami zależnymi.

Trzeci przypadek stanowiący zwrot rzeczy (choć niebędący wydatkiem) to *traditio brevi manu* (art. 351 k.c.), a raczej przeniesienie własności rzeczy na posiadacza zależnego albo samoistnego w drodze umowy⁴². W związku z konfuzją dojdzie wówczas do wygaśnięcia użytkowania wieczystego, użytkowania czy zastawu. Podobny jest los najmu, dzierżawy czy użyczenia, jeśli korzystający stają się właścicielami posiadanej rzeczy.

Czwarta sytuacja wymagająca analizy dotyczy nawiązania kolejnego stosunku prawnego między stronami, np. zawarcia kolejnej umowy najmu albo zawarcia umowy dzierżawy po wygaśnięciu użytkowania. Należy tutaj wyraźnie rozróżnić kontynuację dotychczasowego stosunku prawnego od nawiązania nowego stosunku prawnego. Jeśli dochodzi do nawiązania nowego stosunku prawnego (nawet o tej samej treści jak poprzedni wygasający), to zawarcie nowej umowy może być kwalifikowane jako zwrot rzeczy, nawet jeśli strony nie odniosą się w treści nowej

rowanej w sposób niezgodny z umową, wówczas, skoro brak zgodnej woli odebrania i oddania rzeczy, do zwrotu nie dochodzi.

⁴¹ Tak trafnie SN w uchwale z 22 lipca 2005 r., III CZP 47/05 (OSNC 2006, nr 6, poz. 100). Tak też np. A. Zbiegień-Turzańska, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, nb. 6, s. 1147. Odmiennie P. Lasoń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 57.

⁴² Odmiennie SN w wyroku z 4 listopada 2011 r., I CSK 22/11 (OSNC-A 2013, poz. 2, s. 5), w którym uznał, że sprzedaż nieruchomości posiadaczowi nie oznacza zwrotu rzeczy w rozumieniu art. 229 § 1 k.c. Jak wskazał SN, w tej sprawie nie było woli zwrotu nieruchomości dotychczasowemu właścicielowi, z czym trudno się zgodzić, skoro doszło do zawarcia umowy sprzedaży. Odmiennie też P. Lasoń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 57.

umowy do zasad rozliczenia wygasającej umowy⁴³. W tym przypadku nie dochodzi jednak do wydania rzeczy. Jeśli natomiast dochodzi do przedłużenia (aneksowania) poprzedniego stosunku prawnego, trudno mówić o zwrocie rzeczy.

We wszystkich czterech przypadkach dostrzegalne jest porozumienie związane z zakończeniem dotychczasowego stanu korzystania z rzeczy, co uzasadnia kwalifikowanie tych zdarzeń jako zwrotu rzeczy. Zawsze występuje wola i wiedza obu stron w zakresie zmiany statusu posiadacza – albo staje się on posiadaczem na innej podstawie prawnej w innym lub tym samym zakresie, albo przestaje być posiadaczem rzeczy. Jednocześnie wierzyciel w istocie uzyskuje możliwość władania rzeczą, a pozostawienie rzeczy w określonym władaniu dotychczasowego posiadacza następuje z jego woli. Ma on więc zagwarantowaną możliwość zapoznania się ze stanem rzeczy.

3.2. Zwrot rzeczy jako zdarzenie prawne nieobjęte wolą lub wiedzą posiadacza

Odebranie rzeczy przez wierzyciela w drodze egzekucji stanowi zwrot rzeczy na potrzeby sześciu analizowanych przepisów⁴⁴. Brak woli zwrotu rzeczy po stronie posiadacza nie ma w tym przypadku znaczenia. Interesy posiadacza chronione są w związku z uczestnictwem w postępowaniu egzekucyjnym (jest więc jego wiedza o fakcie zwrotu). Zwrot rzeczy następuje z chwilą wprowadzenia wierzyciela w jej posiadanie⁴⁵. Wierzyciel staje się w tym przypadku władającym rzeczą. Odebranie to jest równoważne wydaniu rzeczy.

⁴³ Odmienne SN w wyroku z 15 lipca 2010 r., IV CSK 138/10 (Legalis 393937) z argumentem, że wynajmujący ma mieć zagwarantowane prawo zbadania rzeczy po zakończeniu umowy najmu. Argument ten nie przekonuje. Zawarcie kolejnej umowy konkludentnie potwierdza władztwo właściciela, a inną kwestią jest skorzystanie przez niego z uprawnień np. do zbadania rzeczy.

⁴⁴ Por. np. A. Cisek, K. Górską, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, nb. 8, s. 390; P. Księżak, *Komentarz do art. 263 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, nb. 1, s. 1254; J. Ignatowicz, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, s. 612.

⁴⁵ Por. art. 1041 k.p.c. Za równoważne zwrotowi rzeczy należy uznać oddanie jej na przechowanie lub złożenie do depozytu sądowego na podstawie art. 1042 k.p.c. W odniesieniu do nieruchomości zwrot rzeczy następuje po dokonaniu czynności potrzebnych do wprowadzenia wierzyciela w posiadanie (art. 1046 § 1 k.p.c.).

Drugim przypadkiem wymagającym rozważenia jest kwalifikowanie jako zwrotu rzeczy czynności prawnej, w wyniku której dochodzi do zbycia rzeczy przez właściciela (wierzyciela) na rzecz osoby trzeciej. Zdarzenie to nie może być kwalifikowane jako zwrot rzeczy zarówno wtedy, gdy posiadacz (sprawujący faktyczne władztwo) nie został zawiadomiony o dokonany zbyciu⁴⁶, jak i nawet w przypadku takiego zawiadomienia (art. 350 k.c.)⁴⁷. Status posiadacza nie ulega zmianie, a rzecz nadal znajduje się w jego władaniu. Trudno uzasadnić w tym przypadku premiowanie posiadacza krótkim terminem przedawnienia roszczeń poprzedniego właściciela, jak i wymaganie od posiadacza realizowania roszczeń w krótkim terminie tylko ze względu na zmianę osoby właściciela. W kwestii posiadania rzeczy, obiektywnie, nie zmienia się nic.

Odnosząc się do regulacji art. 229 § 1 k.c., poprzedni właściciel może więc dochodzić roszczeń o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z rzeczy, zwrot pożytków czy o naprawienie szkody za okres do przeniesienia własności, a termin roczny przedawnienia tych roszczeń nie rozpocznie się. Istotnych trudności następuje jedynie roszczenie o naprawienie szkody związanej z pogorszeniem rzeczy. W tym bowiem przypadku dyskusyjne jest, czy utrzymywanie w ramach rzeczy (zwłaszcza nieruchomości) stanu ciągłego oddziaływania (np. poprzez umieszczenie urządzeń przesyłowych) stanowi czyn ciągły, czy też istotny jest jedynie fakt ingerencji, a więc zdarzenie ma charakter jednorazowy⁴⁸. Problem ma mniejsze znaczenie, gdyż pogorszenie rzeczy na skutek długotrwałej ingerencji w prawo własności, jeśli jest odwracalne (a więc dopóki przysługuje właścicielowi roszczenie negatoryjne), nie może być rekompensowane w trybie art. 224-225 k.c.⁴⁹ Z kolei roszczenie posiadacza o zwrot nakładów w tym przypadku nie powstaje, gdyż rozważane zdarzenie prawne nie jest wydaniem rzeczy przez posiadacza właścicielowi.

⁴⁶ Zob. w szczególności trafny wyrok SN z 19 grudnia 2006 r., V CSK 324/06 (Lex nr 558632).

⁴⁷ Odmienne P. L a s o Ń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 56.

⁴⁸ Zob. obszernie rozważania R. T r z a s k o w s k i e g o, *Korzystanie przez przedsiębiorstwa energetyczne z cudzych nieruchomości (cz. II)*, Rejent 2003, nr 12, s. 143-145.

⁴⁹ Zob. np. wyroki SN 8 września 2011 r., III CZP 43/11 (OSNC 2012, nr 2, poz. 18) oraz z 15 września 2011 r., II CSK 681/10 (Legalis). Por. też R. T r z a s k o w s k i, *Korzystanie...*, s. 151.

Również w odniesieniu do roszczeń wymienionych w art. 243, 263, 322, 677 i 719 k.c. analizowana sytuacja nie stanowi zwrotu rzeczy i szczególne terminy przedawnienia nie rozpoczną biegu⁵⁰.

Trzecia sytuacja związana jest z samowolnym odebraniem rzeczy przez właściciela⁵¹. Jeśli dotychczasowy posiadacz uzyska wyrok o przywróceniu naruszonego posiadania, wówczas nie ma podstaw do twierdzenia, że do zwrotu rzeczy doszło (art. 345 k.c.). Jeżeli natomiast właściciel odbierze rzecz, a dotychczasowy posiadacz nie uzyska orzeczenia o przywróceniu posiadania, to taka okoliczność stanowi zwrot z tym zastrzeżeniem, że bieg przedawnienia roszczeń posiadacza może rozpocząć się najwcześniej od dnia dowiedzenia się przez niego o utracie posiadania (przesłanka wiedzy).

3.3. Zwrot rzeczy jako zdarzenie prawne nieobjęte świadomością lub wolą wierzyciela

Pierwszym problemem wymagającym oceny jest traktowanie jako zwrotu rzeczy jej zasiedzenia przez posiadacza samoistnego⁵². Z natury rzeczy problem dotyczy jedynie roszczeń wymienionych w art. 229 § 1 k.c. W orzecznictwie można odnotować stanowisko⁵³, zgodnie z którym

⁵⁰ Właściciel (zastawca, wynajmujący, dający w użyczenie) może dochodzić naprawienia szkody wyrządzonej mu w czasie, gdy był właścicielem od użytkownika wieczystego (użytkownika, zastawnika, najemcy, biorącemu w użyczenie) także po zbyciu rzeczy. Roszczenia o zwrot nakładów powstają z chwilą ich dokonania, więc zbycie rzeczy nie wpływa na legitymację czynną i bierną (wyjątkiem jest roszczenie o zwrot wartości ulepszeń, o którym mowa w art. 676 k.c.).

⁵¹ E. Gniewek (*Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, 2001, nb. 5, s. 546) wskazuje, że zwrotem rzeczy są wszelkie formy odzyskania posiadania rzeczy, w tym „zawładnięcie rzeczą przez właściciela”. Bardziej stanowczo za taką możliwością opowiada się T.A. Filipiak, *Komentarz do art. 229 k.c.*..., nb. 1, s. 137 oraz J. Ignatowicz, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, s. 612. Gdyby odnieść się do ogólnych tez wyroków SN, to każda postać odzyskania władztwa przez właściciela skutkowałaby zwrotem rzeczy. Por. np. wyrok SN z 26 marca 1998 r., I CKN 590/97 (OSNC 1998, nr 11, poz. 180).

⁵² To samo dotyczy problemu zasiedzenia służebności gruntowej.

⁵³ Zob. stanowisko SO w zagadnieniu prawnym rozstrzygniętym postanowieniem SN z 15 kwietnia 2011 r., III CZP 7/11 (OSP 2012, nr 10, poz. 93) oraz stanowisko SO w sprawie zakończonej wyrokiem SA w Krakowie z 28 grudnia 2012 r., I ACA 1248/12 (Legalis 721984). Por. też wyrok SA w Warszawie z 4 października 2007 r., I ACA 952/06 (Apel.-W-Wa 2009, nr 1, poz. 4), w którym SA wskazał, że „zwrot rzeczy to likwidacja stanu niezgodnego z prawem, czyli stanu władania cudzym gruntem bez tytułu prawnego.

tego typu zdarzenie skutkuje zwrotem rzeczy w rozumieniu art. 229 § 1 k.c. Poglądu tego nie sposób podzielić⁵⁴. Przede wszystkim brak w tym przypadku woli, a często nawet wiedzy właściciela o fakcie utraty własności oraz chwili, w której to następuje. Dla zwrotu rzeczy polegającego na zalegalizowaniu dotychczas bezprawnego posiadania wymagane jest współdziałanie dotychczasowego właściciela z posiadaczem. Uznanie za zwrot rzeczy rozważanego zdarzenia prowadzi do podważenia ochronnej funkcji przepisów o roszczeniach uzupełniających. Poza tym podważa idee ustanowienia krótkiego terminu przedawnienia w art. 229 § 1 k.c., którą jest ograniczenie generowania sporów w zakresie roszczeń uzupełniających, kiedy właściciel odzyskał władztwo nad rzeczą lub wyraził zgodę na zmianę dotychczasowego statusu posiadacza (np. w wyniku zawarcia umowy kreujującej stosunek prawny pozwalający na korzystanie z rzeczy, w wyniku przeniesienia na niego własności). Zwrotem rzeczy jest stworzenie właścicielowi sytuacji, w której od niego zależy, czy obejmie ją we władanie, ewentualnie udzieli zgody na korzystanie z niej w określonych granicach przez posiadacza.

Problem ma istotne znaczenie w związku z innym jeszcze poglądem torującym sobie drogę w judykaturze⁵⁵, a to że zasiedzenie własności (albo służebności) przez posiadacza prowadzi do wygaśnięcia roszczeń uzupełniających poprzedniego właściciela. W związku z obligacyjnym charakterem już powstałych roszczeń wymienionych w art. 229, 243, 263 czy art. 322 k.c. oraz ich niezależnością⁵⁶ względem prawa własności, utrata własności rzeczy sama przez się nie prowadzi do ich wygaśnięcia⁵⁷.

W takiej przeto sytuacji zwrotem rzeczy będzie każda sytuacja faktyczna i prawna, która powoduje likwidację stanu takiej bezprawności”.

⁵⁴ Przeciwko niemu opowiada się także R. Trzaskowski, *Wpływ...*, s. 170.

⁵⁵ Tak np. uchwała SN z 24 lipca 2013 r., III CZP 36/13 (Biuletyn SN 2013, nr 7, poz. 8); wyrok SA w Krakowie z 28 grudnia 2012 r., I ACa 1248/12 (Legalis 721984); wyrok SN z 12 stycznia 2012 r., II CSK 258/11 (Lex nr 1125088); postanowienie SN z 15 kwietnia 2011 r., III CZP 7/11 (OSP 2012, nr 10, poz. 93).

⁵⁶ Dopuszczalnością dochodzenia jeszcze przed zwrotem rzeczy, a także już po dokonanym zwrocie, dochodzenia ich bez wytoczenia powództw windykacyjnego czy negatoryjnego, dopuszczalnością obrotu tymi roszczeniami (przelew) na rzecz niewłaściciela.

⁵⁷ Tak też słusznie M. Olszyk, *Glosa do postanowienia SN z 15 kwietnia 2011 r., III CZP 7/11* (OSP 2012, nr 10, s. 650-651). Por. E. Gniewek (*System...*, nb. 155, s. 902), który ogranicza jednak rozważania tylko do przeniesienia własności. Tak też

Podobnie ustanie stosunku prawnego najmu, dzierżawy czy użyczenia nie powoduje wygaśnięcia roszczeń z art. 677 czy 719 k.c. W tym miejscu należy więc kategorycznie sprzeciwić się – jak dotąd mniejszościowemu – stanowisku, jakoby utrata własności w związku z jej zasiedzeniem przez posiadacza skutkowałą wygaśnięciem roszczeń uzupełniających (już istniejących, a więc dotyczących okresu sprzed nabycia własności przez zasiedzenie). Zasiedzenie, jako pierwotny sposób nabycia własności (ewentualnie innego prawa rzeczowego na nieruchomości), nie stanowi przyczyny wygaśnięcia zobowiązania bez jego wykonania. Nie jest też przekonujący argument z porządkującego charakteru zasiedzenia⁵⁸, zwłaszcza że argument ten mocno osłabia powszechnie przyjęta zasada niewygaszania przez zasiedzenie obciążeń *sensu stricto* istniejących na nieruchomości⁵⁹. Niezależnie jednak od powyższego, roszczenia (obligacyjne) związane z ochroną własności uzyskują własny byt z chwilą powstania.

Reasumując tę część, zasiedzenie własności (ale też np. służebności) przez dotychczasowego posiadacza nie prowadzi do wygaśnięcia roszczeń uzupełniających ani też nie stanowi zwrotu rzeczy w znaczeniu art. 229 § 1 k.c. Należy także uznać, że inne postacie pierwotnego nabycia własności przez dotychczasowych posiadaczy nie prowadzą do wygaśnięcia roszczeń byłych właścicieli powstałych w okresie, w którym przysługiwała im własność rzeczy, chyba że odpowiednie przepisy stanowią inaczej⁶⁰.

Drugi przypadek niestanowiący zwrotu rzeczy to pozostawienie jej (opuszczenie nieruchomości lub jej części) przez dotychczasowego

słusznie SN w uchwale składu 7 sędziów z 26 maja 2006 r., III CZP 19/06 (OSNC 2006, nr 12, poz. 195), w której przyjęto, że nawet nabycie z mocy prawa własności nieruchomości nie powoduje wygaśnięcia roszczeń uzupełniających poprzedniego właściciela za czas poprzedzający to nabycie. Por. G. Matusik, *Własność...*, s. 461.

⁵⁸ Zob. M. Olczyk, *Glosa...*, s. 650.

⁵⁹ Zob. np. A. Kunicki, *Zasiedzenie w prawie polskim*, Warszawa 1964, s. 70. O obciążeniach *sensu stricto* i *sensu largo* por. M. Podhorecka, *Pojęcie obciążenia rzeczy w prawie prywatnym*, KPP 2008, nr 4, s. 1100-1102; G. Matusik, *Sytuacja prawna nabywcy (w rozumieniu ustawy z 16 września 2011 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego) w sądowym postępowaniu egzekucyjnym z nieruchomości będącej własnością dewelopera*, Rejent 2013, nr 12, s. 184 i nast.

⁶⁰ Zob. trafne stanowisko SN w wyroku z 23 stycznia 2007 r., III CSK 278/06 (OSNC 2007, nr 12, poz. 186), w którym nie uznano za zwrot nieruchomości nabycia jej własności z mocy samego prawa na podstawie przepisów wprowadzających ustawy reformujące administrację publiczną. Por. szerzej A. Kunicki, *Zasiedzenie...*, s. 70.

posiadacza bez poinformowania o tym fakcie wierzyciela⁶¹. Brak wiedzy właściciela o takim zdarzeniu uniemożliwia zakwalifikowanie go jako zwrotu rzeczy w znaczeniu sześciu analizowanych przepisów. Inaczej jednak należy ocenić sytuację, w której zostanie wierzycielowi stworzona możliwość dowiedzenia się o zwrocie albo bezpodstawnie odmawia on jej przyjęcia⁶². W takim przypadku – rzecz jasna – do zwrotu dochodzi. Zwrotem rzeczy jest też w efekcie ważne (uzasadnione) złożenie jej do depozytu sądowego⁶³.

Trzeci przypadek, związany z utratą własności wbrew woli właściciela, stanowi już jednak zwrot rzeczy. Doprowadzenie do wydania orzeczenia zastępującego oświadczenie woli w zakresie przeniesienia własności rzeczy (w tym skuteczne zrealizowanie roszczenia o wykup) powinno być kwalifikowane jako zwrot rzeczy. Chodzi tu zarówno o przeniesienie własności wbrew woli dotychczasowego właściciela, jak i z jego inicjatywy⁶⁴ (por. art. 231 § 1 i § 2 k.c.). Nawet w przypadku braku woli właściciela wyzbycia się władztwa ma on wiedzę o toczącym się postępowaniu i wydanym wyroku. Data prawomocności orzeczenia lub data prawomocności orzeczenia o nadaniu klauzuli wykonalności, jeżeli oświadczenie woli jest uzależnione od świadczenia wzajemnego (art. 1047 k.p.c.), stanowi zwrot rzeczy. Rozważany przypadek dotyczy przede wszystkim roszczeń wymienionych w art. 229 § 1 k.c.

3.4. Zwrot części rzeczy

Odrębnej sygnalizacji wymaga problem zwrotu rzeczy w części, np. części nieruchomości (np. kondygnacji niestanowiącej odrębnej nieruchomości albo działki gruntu wchodzącej w skład nieruchomości gruntowej).

⁶¹ Zob. słuszne stanowisko SN w wyroku z 6 listopada 1972 r., I CR 622/72 (OSP 1974, nr 2, poz. 29). Por. wyrok SN z 18 lutego 1987 r., II CR 10/87 (Lex nr 8811). Tak też J. Ignatowicz, *Komentarz do art. 229 k.c.*, [w:] *Kodeks...*, s. 612.

⁶² Zob. P. Lasoń, *Przedawnienie roszczeń...*, s. 57. Por. wyrok SN z 13 listopada 1997 r., I CKN 323/97 (OSNC 1998, nr 5, poz. 79). Uzasadniona treścią stosunku prawnego odmowa przyjęcia rzeczy nie powoduje rozpoczęcia biegu przedawnienia, gdyż nie jest zwrotem rzeczy.

⁶³ Tak też J. Ignatowicz, *Komentarz do art. 229 k.c.* [w:] *Kodeks...*, s. 611 oraz S. Wójcik, *Windykacyjna...*, s. 160.

⁶⁴ Co do tej drugiej sytuacji por. wyrok SA w Warszawie z 11 lipca 2012 r., I ACa 334/11 (Lex nr 1238212).

Z jednej strony można uznać, że świadczenia z poszczególnych roszczeń, skoro są pieniężne, to mają charakter podzielny. W efekcie powinny podlegać podziałowi stosownie do wielkości (ilości) zwróconej części rzeczy. Z drugiej jednak strony można twierdzić, że poszczególne przepisy łączą początek biegu przedawnienia ze zwrotem rzeczy w całości⁶⁵. Ten drugi pogląd należy uznać za słuszny. Wtedy bowiem dopiero można ustalić zakres roszczeń, a nadto dochodzi do zakończenia stanu korzystania z rzeczy na dotychczasowych zasadach. Nie ma jednak przeszkód, żeby strony w drodze umowy odmiennie uregulowały tę kwestię.

4. Podsumowanie

Dotychczasowe rozważania pozwalają na sformułowanie kilku wniosków w zakresie pojęcia zwrotu rzeczy w kontekście rozpoczęcia biegu przedawnienia roszczeń w kodeksie cywilnym.

Po pierwsze, należy rozróżnić zwrot rzeczy oraz jej wydanie. Wydanie rzeczy w rozumieniu art. 348 zd. 1 oraz zd. 2 k.c. zawsze stanowi jej zwrot, ale nie każdy zwrot jest wydaniem rzeczy.

Po drugie, zwrot rzeczy obejmuje takie jeszcze przypadki, w których ujawnia się wspólna wola stron albo wyzbycia się władania przez posiadacza i objęcia rzeczy we władanie przez wierzyciela, albo prowadząca do zmiany statusu posiadacza (zalegalizowania władania, zmiany podstawy prawnej władania). Ponadto uwzględnia on odzyskanie posiadania rzeczy przez właściciela nawet wbrew woli posiadacza (przy czym wymagana jest przynajmniej wiedza posiadacza o odzyskaniu rzeczy). Istotne jest to, aby zwrot gwarantował wierzycielowi możliwość objęcia rzeczy we władanie lub podjęcie decyzji o dalszych losach rzeczy. Zwrotem jest też utrata własności na rzecz posiadacza, ale za zgodą dotychczasowego właściciela (np. umowne przeniesienie własności) albo za jego wiedzą (np. w procesie o wykup).

Po trzecie, nie jest poprawne kwalifikowanie jako zwrotu rzeczy przypadków, w których brak woli i wiedzy wierzyciela o dokonanym zwrocie, co dotyczy zwłaszcza zasiedzenia własności (służebności) przez posiadacza czy porzucenia rzeczy przez posiadacza bez powiadomienia

⁶⁵ Tak SA w Katowicach w wyroku z 13 sierpnia 2012 r., I ACa 478/12 (OSA/Kat. 2013, nr 1, poz. 2).

wierzyciela. Nie jest też zwrotem rzeczy jej zbycie przez właściciela osobie trzeciej, gdyż nie zmienia się w tym przypadku w ogóle status posiadacza i nie uczestniczy on w tej czynności prawnej.

Po czwarte, wydanie rzeczy (a nie inne postacie zwrotu) warunkuje powstanie roszczeń o zwrot nakładów, o których mowa w art. 226 k.c. Zwrot rzeczy (także inny niż jej wydanie) warunkuje powstanie roszczenia o wynagrodzenie użytkownika wieczystego za pozostawione budynki lub urządzenia (art. 243 k.c.) oraz wymagalność roszczenia najemcy o równowartość ulepszeń (art. 676 k.c.).

Po piąte, zasada konsekwencji terminologicznej została zrealizowana i można przyjąć jednolite, szerokie znaczenie pojęcia zwrotu rzeczy we wszystkich analizowanych sześciu regulacjach prawnych.

Abstract

The object of this article is to consider the meaning of the statutory expression „return of things”. This event is mentioned in the several provisions of Polish Civil Code as the starting point of the period of limitation of different claims. The factors of „will” and „knowledge” are relevant for the assessment of different situations in the context of the return of things. „Return of things” include in particular the agreements between the possessor and the owner in terms of disposing of possession, change of status of the possessor or legalize existing illegal possession of thing. „Return of things”, in some cases determines the rise and chargeability of claims.

Słowa kluczowe: zwrot rzeczy, przedawnienie roszczeń, ochrona własności

Dr Grzegorz Matusik – Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach